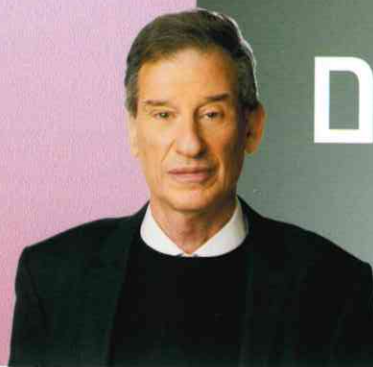

ירושה משוריינת

נגד

נ"צ יוסי מנאסון

נבחרת המומחים

צילום: לילך רז

לחוק הירושה). במסגרת זו, הצר המחוקק הישראלי את חופש הציווי וקבע כי הוראת צוואה השוללת או מגבילה את הזכות למזונות מהעזבון, בטלה (סעיף 65(ב) לחוק הירושה). בכך, פוגע החוק הישראלי במידה מסוימת בחופש הציווי של המנוח.

ואולם, בהתנגשות שבין חופש הציווי להגנה על קרובי המנוח התלויים בו, הסדר של מזונות מייצר איזון ראוי יותר לעומת הסדר של שריון. ודוק, ייתכן כי ההסדר הקיים בחוק הישראלי אינו מספק הגנה רחבה דיה ויש צורך להרחיבו, אך מבחינה עקרונית-ערכית מדובר במנגנון ראוי.

ראשית, הפגיעה בחופש הציווי לצורך הגנה על קרובי המנוח התלויים בו, צריכה להיות מידתית. שריון חלק קבוע בעזבון ללא בדיקת הנסיבות, הוא הסדר לא מידתי הפוגע בחופש הציווי מעבר לנדרש, לצורך הגנה על קרובי המנוח. לעומת זאת, הסדר של מזונות הוא הסדר גמיש המותאם לצרכים של קרובי המנוח ולנסיבות. כך למשל, על פי הדין הישראלי בעת פסיקת מזונות מן העזבון, יש לבחון (בין השאר) את רכושו של הזכאי למזונות (לרבות הרכוש שיקבל מהעזבון כיורש ורכוש המגיע לבן זוג מכוח דיני המשפחה), את הכנסותיו ואת רמת החיים שלו (סעיף 57 לחוק הירושה). בדיקות אלו יבטיחו כי הפגיעה בחופש הציווי, תהא מידתית ומוגבלת בהתאם לנדרש לצורך הגנה על קרובי המנוח. מנגד, במקרה של שריון, כפי שפורט לעיל, ייתכנו מצבים אבסורדיים שבהם ילדו של המנוח יהיה זכאי למנה מן הירושה, למרות שהתייחס אליו בצורה מחפירה ונושל מן הירושה בצוואת המנוח כרצון המצווה.

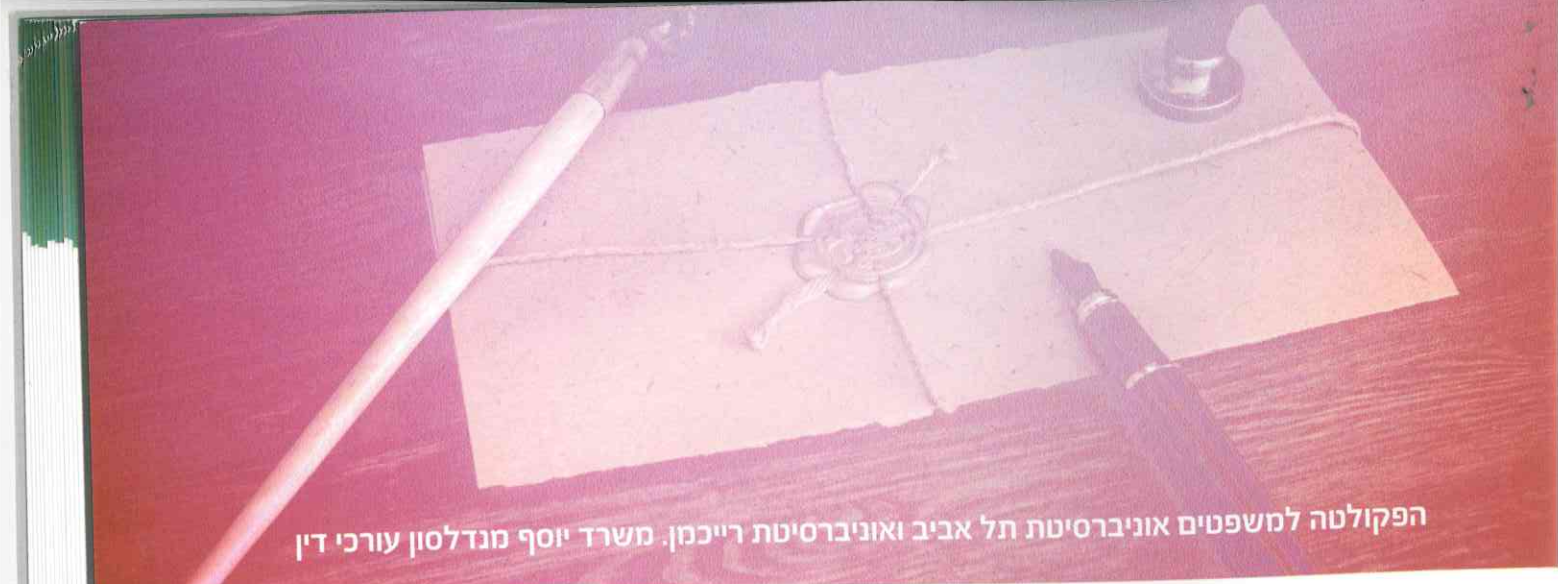
שנית, הסדר מזונות מקדם ערכים של שוויון מהותי.

חופש הציווי הוא עיקרון בסיסי בדיני הירושה המגלם ערכי יסוד שונים כגון האוטונומיה של הרצון החופשי, זכות הקניין וכיבוד רצון המת, שהן זכויות חוקתיות לכבוד ולקניין. אלא שעקרונות הם לעולם אינם מוחלטים, ומשקלם נקבע ביחס לאידיאלים אחרים לפי איזון ערכי בהתייחס לנסיבות. גם החופש לצוות אינו מוחלט והוא נסוג מפני ערכים חשובים אחרים כגון שלטון החוק, מניעת שליטה ממושכת של המת על החיים, ויצירת ודאות משפטית (ראו בהקשרים אלו סעיפים 3, 34, 19-23, 25, 38(א) ו-42(ד) לחוק הירושה, התשכ"ה-1965).

שיטות משפט שונות מחילות במסגרת דיני הירושה הסדר של שריון. דהיינו, הסדר שלפיו חלק מהעזבון אינו כפוף לצוואה, אלא הוא משוריין לטובת בני משפחה מסוימים, כך שאי אפשר להתנות עליו בכל מקרה שהוא. כך לדוגמה, ילדו הביולוגי של נפטר יקבל מנה מנכסיו, גם אם בינו ובין הנפטר שרר נתק ולא היה ביניהם כל קשר, ועל אף שהנפטר נישל אותו מן הירושה. הסדר זה פוגע מניה וביה בחופש הציווי. המצדדים בהסדר של שריון טוענים כי ביסודו עומדים ערכים חשובים המצדיקים את הפגיעה בחופש הציווי, ובהם: הגנה על קרובי המנוח, הגנה על הקשרים המשפחתיים והגנה על הקניין המשפחתי.

מבלי להפחית מחשיבותם של ערכים אלו, עמדתי היא, כפי שאסביר להלן, כי אין בערכים אלה כדי להצדיק את הפגיעה בחופש הציווי שמייצר הסדר של שריון.

הגנה על קרובי המנוח - הגנה על קרובי המנוח התלויים בו, היא מטרה ראויה המצדיקה פגיעה מסוימת בחופש הציווי, ובדין הישראלי הגנה זו, באה לידי ביטוי באמצעות הענקת מזונות מן העזבון לקרובי המנוח (ראו הפרק הרביעי

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת רייכמן. משרד יוסף מנדלסון עורכי דין

לקשרים המשפחתיים. ודוק, מצבים שבהם בן משפחה הוזר או נושל, אכן מייצרים רגשות שליליים של קיפוח ועלבון ועשויים לפגוע בקשרים המשפחתיים. אלא שהסדר של שריון אינו מונע תחושות של קיפוח (במקרה של הדרה או נישול), משום שהוא רק מקטין את אי-השוויון באופן מוגבל. עוד יצוין כי הסדר של שריון אינו מונע את תחושת העלבון הנובעת מההדרה או מהנישול, הקיימים אומנם בהיקף מוגבל יותר, אך עדיין קיימים.

הסדר של שריון עלול אף להזיק לקשרים המשפחתיים. ודוק, בנסיבות שבהן קיימים קשרים משפחתיים תקינים, ממילא חלוקת העיזבון תהיה הגונה ולא יהיה צורך בשריון. עם זאת, במצב שבו קשרי המשפחה אינם תקינים, הסדר של שריון עלול לצמצם את האינטרס של בני המשפחה לפעול לשיפור הקשר עם המוריש, שכן ממילא זכותם בחלק המשוורי מובטחת. ניתן לטעון כי לא ראוי שאינטרס כלכלי ישמש מניע לשיפור או לשימור קשרים משפחתיים, אלא שקשרים משפחתיים ממילא מורכבים מאינטרסים שונים שלובים. יתר על כן, לניתוק קשר משפחתי יש השפעות שליליות קשות על כל בני המשפחה, ולשימור הקשר המשפחתי יש ערך בפני עצמו (ללא קשר למניע העומד מאחוריו). זאת ועוד, גם כשימור או חידוש הקשר נעשים מתוך מניע כלכלי, הדבר עשוי להשתנות עם הזמן, בבחינת מתוך שלא לשמה, בא לשמה.

במקרים של קשרי משפחה לא תקינים, הסדר של שריון עלול אף לעודד את המוריש להעביר את רכושו עוד בחייו לרבות לנאמנויות, כדי לעקוף את ההסדר. פעולה זו תסלים כאמור את היחסים המשפחתיים ואף תפגע במוריש שייאלץ לוותר על זכויותיו הקניניות בחייו, רק כדי להבטיח את קיום רצונו לאחר פטירתו.

ודוק, הסדר של שריון מספק הגנה לפי בדיקת פרמטר יחיד שהוא קרבת משפחה, ולפיכך הוא מייצר שוויון פורמלי, אך כמפורט לעיל, תוצאתו אינה בהכרח צודקת או הגונה. לעומת זאת, בהסדר מזונות מובאים בחשבון כלל הפרמטרים הרלוונטיים באופן המייצר הבחנה בין בני המשפחה (לפי צורכיהם), ושוויון מהותי.

שלישית, הסדר מזונות מקנה הגנה רחבה יותר לקרובי המנוח, הן מבחינת היקף ההגנה והן מבחינת היקף בני המשפחה שזוכים להגנה.

מבחינת היקף ההגנה הסדר של שריון עלול לספק הגנה חסרה כשהיקף הרכוש המשפחתי הוא מצומצם, ובנסיבות אלה ייתכן כי לא יהיה די בחלק המשוורי כדי לספק את צורכיהם של קרובי המנוח.

מבחינת היקף קרובי המנוח הזוכים להגנה - הסדר של שריון הוא כאמור קבוע ולכן יש בכוחו להקנות הגנה לבני משפחה מסוימים בלבד - לרוב לבן הזוג של המנוח ולילדיו. הסדר מזונות לעומת זאת, הוא גמיש ולפיכך יש בכוחו להעניק הגנה לבני משפחה רבים יותר (בהתאם לצורך). כך למשל, הסדר המזונות הקבוע בחוק הישראלי מקנה בנסיבות מסוימות הגנה גם להוריו ולנכדיו של המנוח (סעיפים 56, 57(א) ו-57(ד) לחוק הירושה).

שמירה על הלכידות המשפחתית - הגנה על התא המשפחתי היא ערך ראוי המצדיק בנסיבות מסוימות פגיעה בחופש הציווי. בפרט הכירה הפסיקה בחובתו של המשפט להגן על הקשרים המשפחתיים בהיותם בעלי ערך משמעותי ותפקיד חיוני ומרכזי בחייו של האדם ובחייה של החברה.

אלא שלדעת, הסדר של שריון לא מספק הגנה ראויה

לפגוע בזכותו הקניינית של המוריש לקבוע כיצד יחולק עיזבונו.

ודוק, אין מחלוקת כי המשפט צריך לאפשר לפרט להגן על הקניין המשפחתי הן בחייו והן לאחר פטירתו. לצורך כך, קיימים בחוק מכשירים משפטיים שונים כגון הסכמי ממון, הסכמים משפחתיים, צוואות, צוואות הדדיות ועוד. אלא שהמשפט צריך לאפשר זאת ולא לחייב זאת. הסדר המחייב את הפרט להגן על הקניין המשפחתי, הוא הסדר פטרנליסטי הפוגע בכבוד האדם בכך שהוא מתעלם מהאוטונומיה של הרצון הפרטי, ומרצון המת בפרט, ומונע מן הפרט לממש את זכותו.

הגנה על הקניין המשפחתי - הגנה על הקניין המשפחתי
אינה ערך בפני עצמו, אלא אם היא מבטאת את רצונו של המוריש. ודוק, גם ההסדר שבחוק הירושה הקובע כי בהעדר צוואה קרובי משפחתו של המנוח הם שיירשו את עיזבונו (סעיפים 10-14 לחוק הירושה), לא נועד להגן על הקניין המשפחתי, ומטרתו היא להתחקות אחר רצונו המשוער של המוריש.

עשויות להיות סיבות שונות שבעטיין המוריש לא יהיה מעוניין לשמר את רכושו בתוך המשפחה כגון רצון לתרום; רצון כי ילדיו ירוויחו את הונם בעצמם; יחסים משפחתיים מעורערים; יחסים חוץ-משפחתיים משמעותיים ועוד. במקרים כגון אלה, ותהא הסיבה אשר תהא, אין מקום

